

فصل اول

دوره پیش تاریخی

دوران آغازین				
پیش از میلاد	دوره	عصر	تمدن	وضعیت زندگی انسانی و آثار
هزاره هشتم تا ششم		نوسنگی		نقاشی در غارها و سفال دست ساز
هزاره پنجم		عصر مس و سنگ قدیم		روستا نشینی، سفال نقش دار
هزاره چهارم		عصر مس و سنگ قدیم		شهر نشینی، سفال چرخي و نقش دار و آثار فلزی
هزاره سوم		مس و سنگ جدید	ایلام قدیم	شهر نشینی گسترش کشاورزی، آثار مفرغی و سنگی
هزاره دوم	دوره کوچ	عصر اول آهن	ایلام میانه و نو	شهر نشینی جدید، معماری خشتی
		عصر دوم آهن		
هزاره اول		عصر سوم آهن		شهر نشینی، آثار سفالی، سنگی، فلزی و عاجی نقش دار

سپیده‌دم هنر و تمدن فلات ایران

اهداف رفتاری : از هنرجو انتظار می‌رود پس از پایان این درس بتواند :

- ۱- جلوه‌های هنری ایران را در دورهٔ نوسنگی بیان کند.
- ۲- ویژگی آثار سفالی عصر مس و سنگ را شرح دهد.
- ۳- مراکز مهم تمدن هزارهٔ چهارم پیش از میلاد را نام ببرد.
- ۴- ویژگی آثار شهر سوخته را توضیح دهد.
- ۵- حدود قلمرو زمانی تمدن دورهٔ آغازین ایران را بیان کند.

دوران آغازین^۱

جلوه‌های هنری در ایران به دورهٔ نوسنگی در حدود هزاره هشتم پیش از میلاد باز می‌گردد. نمونه‌هایی از قدیمی‌ترین آثار به‌جای مانده از این دوران را می‌توان در نقاشی‌های غارهای منطقه لرستان به‌ویژه در دوشه، هومیان و کوه‌دشت دید (شکل ۱-۱). ادامه این تحول فرهنگی و هنری در دیگر مناطق کوه‌های زاگرس نیز مشاهده می‌شود. اولین نمونه‌های سفالگری که شاید قبل از هزاره

▲ شکل ۱-۱ دیوارنگاری غار دوشه، خرم‌آباد، لرستان، حدود هزاره هشتم پ.م

▲ شکل ۱-۲- ظرف سفالین، تل باکون
(نزدیک تخت جمشید) حدود ۴۵۰۰ پ.م

هشتم پ.م نیز وجود داشته را می توان در این مناطق دید. این سفالینه ها همگی دست ساز هستند که پس از مدت زمانی به شکل منقوش درآمدند (شکل ۱-۲).
شکل و تزئین سفالینه ها در مناطق مختلف فلات ایران با یکدیگر متفاوتند اما اغلب دارای شیوه ساخت، مواد و خصایص مشترکی هستند.

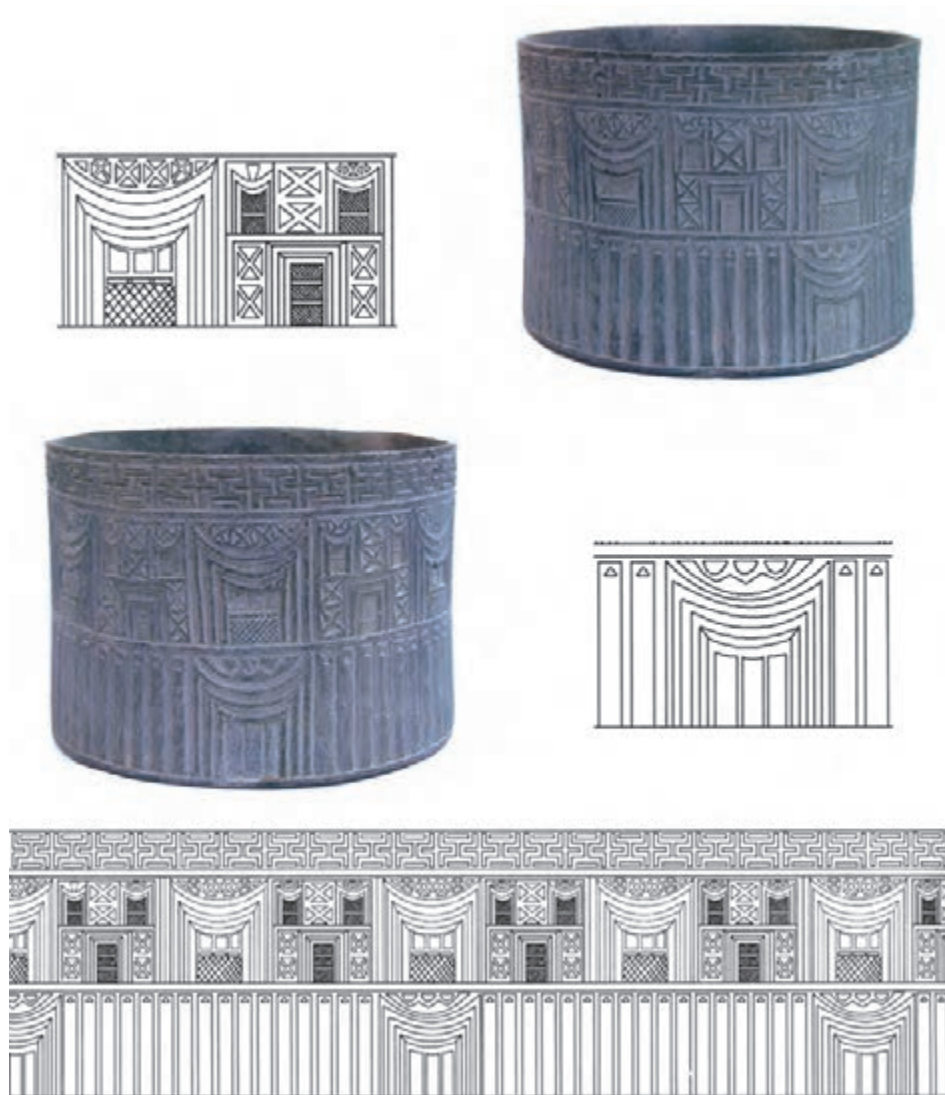
در دوره معروف به عصر مس و سنگ^۱، مشخص ترین نوع سفالگری به رنگ های قرمز و زرد نخودی، منقوش شده به رنگ سیاه و با طرح های هندسی که بیشتر به شیوه هاشورزنی هستند، دیده می شوند. از این رو به نظر می رسد پیشینه سفالگری منقوش در ایران به حدود هزاره پنجم پ.م بازمی گردد که با استفاده از نقوش جانوری و هندسی نقاشی شده اند. استفاده از چرخ سفالگری و ساخت سفالینه های کاملاً متقارن، حدود هزاره چهارم پ.م در مناطق تپه سیلک، تپه حصار، تل باکون، شوش و ... می باشد. این اشیاء سفالی شامل کاسه، ظروف دهان گشاد، جام و پیاله های پایه دار هستند. رنگ آنها معمولاً کرم یا زرد نخودی است که با رنگ سیاه یا قهوه ای تیره و نقوش های هندسی، جانوری و تلفیقی، نقش پردازی شده اند (شکل ۱-۳).

▲ شکل ۱-۳- جام سفالین، شوش، خوزستان، حدود ۴۰۰۰ پ.م

(کالکو به معنی مس و لیتو به معنی سنگ) ۱- Chalcolithic

با کشف مناطقی در دشت لوت از جمله تپه یحیی، جیرفت و شهداد در نزدیکی کرمان پرده از اسرار تمدن دیگری در حدود هزاره چهارم پیش از میلاد برداشته شد. آثار مهم ساخته شده در این مناطق را بیشتر نمونه‌های سنگی دربرگرفته، که به مناطق دیگر باستانی صادر می‌شده است. این مسیر صادراتی بیشتر از طریق شوش به میان رودان (بین‌النهرین) بوده است (شکل ۱-۴). بر اساس یافته‌های شهر سوخته (در سیستان) با تاریخی در حدود هزاره سوم پ.م، چنین به نظر می‌رسد که این شهر مهمترین مرکز صنعت مفرغ‌سازی^۱ در شرق ایران به‌شمار می‌رفته است. در این منطقه خانه‌هایی به‌صورت پلکانی ساخته شده که سطح دیوار آنها با اندودی از گل و مواد آهکی پوشیده می‌شده است.

▲ شکل ۱-۴- آثار سنگی، جیرفت، هزاره سوم پ.م

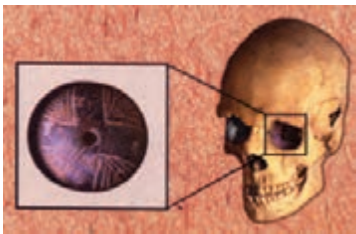
۱- مفرغ: مفرغ یا برنز آلیاژی است از مس و قلع که با آن ابزار و مجسمه‌های مختلف تهیه می‌کنند و قدیمی‌ترین آلیاژ دست‌ساخته

انسان است.

همچنین لوله‌های بزرگ سفالینی در این خانه‌ها برای آبرسانی وجود داشته است (شکل ۱-۵). کشف مجموعه‌ای در این منطقه، دلالتی بر عمل جراحی در این زمان می‌باشد (شکل ۱-۶). همزمان در این منطقه، هزاران قطعه سنگ لاجورد، فیروزه و مهره‌های تزینی آماده کار یافت شده که بیانگر میزان تولید این اشیاء در منطقه است.

▲ شکل ۱-۵- روش آبیاری با لوله‌های سفالین در شهرهای دوره‌های باستان ایران (منطقه چغامیش)

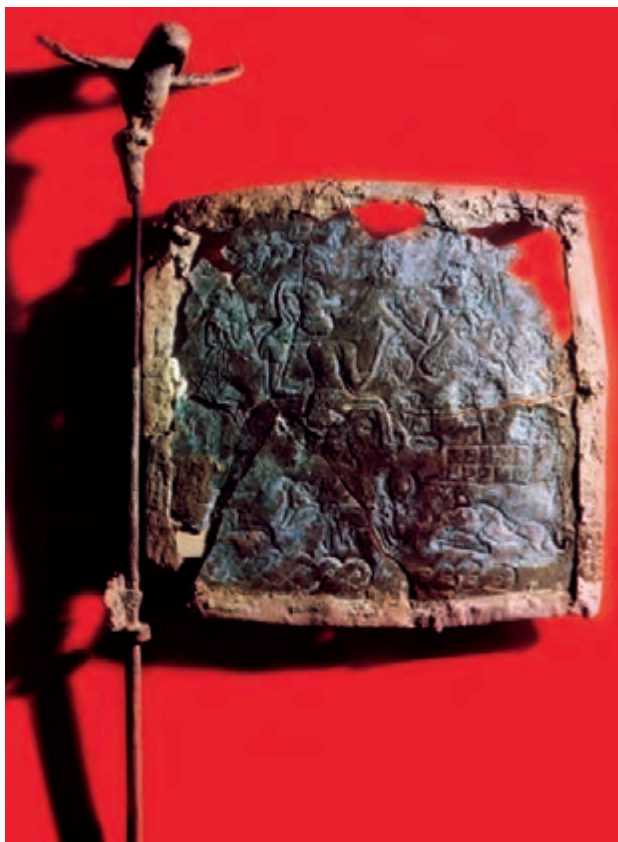

▲ شکل ۱-۶- مجموعه با چشم جراحی شده یافت شده در شهر سوخته

از این رو دشت لوت و شهر سوخته در انتهای هزاره سوم پ.م به عنوان پررونق‌ترین تمدن‌های جنوب شرقی ایران شناخته شده‌اند که با سرزمین‌های ایلام و میان‌رودان (بین‌النهرین) ارتباط داشته‌اند. موقعیت مناسب دیگر این مناطق در حوزه جنوب شرقی و مناطق دشت لوت را منطقه شهداد (در کرمان) از آن خود کرده است. این منطقه با وجود سفالینه‌های قرمز رنگ، خطوط تصویری و نشانه‌ای، کاربرد متنوع سنگ صابون^۱ و مقبره‌هایی شگفت‌انگیز در کنار یکدیگر، شناخته شده است. از جمله یافته‌های با ارزش در این مکان «پرچم شهداد» می‌باشد (شکل ۱-۷).

این آثار با شکوه فلزی نشان می‌دهد که صنعت فلزکاری در ایران همزمان با گسترش فرهنگی و هنری در هزاره چهارم پیش از میلاد آغاز شده است. سپس توانست جای ابزارهای سنگی پیشین را بگیرد و همزمان زیورآلاتی از ترکیب سنگ‌های قیمتی و فلزات ساخته شود. اما رسماً در هزاره سوم پ.م صنعت مفرغ‌سازی با تحولات اساسی در مناطق مختلف فلات ایران روبه‌رو شد و به اوج خود رسید.

۱- سنگ صابون (Steatite) نوعی سنگ نرم و قابل‌کنده‌کاری که در پیکره‌تراشی، مهر و تزینات معماری به کار می‌رود.

▲ شکل ۷-۱- پرچم مفرغی، شهداد، کرمان، هزاره سوم پ.م

در هزاره دوم پ.م سفالینه‌های منقوش تک رنگ در مناطق غربی ایران دیده شده است. این سفالینه‌ها به طور معمول با رنگ قهوه‌ای تیره بر زمینه زرد نخودی، نقاشی شده‌اند. نقوش آنها شامل مجموعه‌ای جالب از طرح‌های هندسی پیچیده است که خود حاصل سیر تکامل سنت سفالگری در مناطق غربی ایران است (شکل ۸-۱).

▲ شکل ۸-۱- کوزه سفالین، تپه گیان، نهاوند، هزاره دوم پ.م

گاه نگار درس اول

دوره نوسنگی (کشاورزی و دامپروری)		
هزاره ششم پ.م	هزاره هفتم پ.م	هزاره هشتم پ.م
۵۰۰۰-۶۰۰۰ پ.م	۶۰۰۰-۷۰۰۰ پ.م	۷۰۰۰-۸۰۰۰ پ.م
هنرها : نقاشی غاری، صخره نگاری، آغاز معماری، آغاز سفالگری		
مناطق : لرستان (دوشه)، هومیان (کوه دشت)، کرمانشاه (گنج دره هرسین)		
دوره روستانشینی (تپه های باستانی)		
هزاره پنجم پ.م		
۴۰۰۰-۵۰۰۰ پ.م		
هنرها : سفالینه های منقوش		
مناطق : تل باکون ، شوش ، تپه سیلک و ...		
دوره شهرنشینی (عصر مس و سنگ قدیم)		
هزاره چهارم پ.م		
۳۰۰۰-۴۰۰۰ پ.م		
هنرها : شهرسازی ، معماری ، اختراع چرخ سفالگری ، ظروف متقارن سفالی ، کاربرد مس ، کاربرد سنگ صابون ، اختراع خط		
مناطق : تمدن لوت (جیرفت، تپه یحیی، شهداد) تپه های باستانی (تل باکون، سیلک، شوش و ...)		
دوره شهرنشینی (عصر مس و سنگ جدید)		
هزاره سوم پ.م		
۲۰۰۰-۳۰۰۰ پ.م		
هنرها : معماری ، کاربرد آلیاژ ، مفرغ سازی ، آثار سنگی		
مناطق : ایلام قدیم ، شهر سوخته ، شهداد		
دوره شهرنشینی جدید		
هزاره دوم پ.م		
۱۰۰۰-۲۰۰۰ پ.م		
هنرها : معماری ، فلزکاری ، سفالینه های تک رنگ با نقوش هندسی		
مناطق : ایلام میانه		

پرسش

- ۱- آثار دوره نوسنگی در چه مناطقی از ایران یافته شده‌اند؟
- ۲- سفال‌های عصر مس و سنگ مربوط به کدام هزاره بوده، ویژگی ظاهری آن‌ها چگونه است؟
- ۳- رنگ و شکل آثار سفالی سیلک و تپه حصار در هزاره چهارم پ.م را بیان کنید.
- ۴- مراکز مهم تمدن هزاره چهارم پیش از میلاد کدامیک از موارد زیر است؟
الف) سیلک و حصار ب) تل‌باکون و شوش
ج) سیلک و دوشه د) الف و ب
- ۵- تمدن دوره آغازین ایران در چه زمانی بوده و شامل کدام مناطق می‌شود؟
- ۶- شهر سوخته کجای ایران بوده، چه آثاری از تمدن آن شهر به جای مانده است؟
- ۷- مراکز مهم تمدن در دشت لوت هزاره چهارم پ.م را نام ببرید.
- ۸- جای خالی در جمله زیر را با عبارت مناسب پر کنید.
کشف مجموعه در منطقه شهر سوخته دلالت بر دارد.